

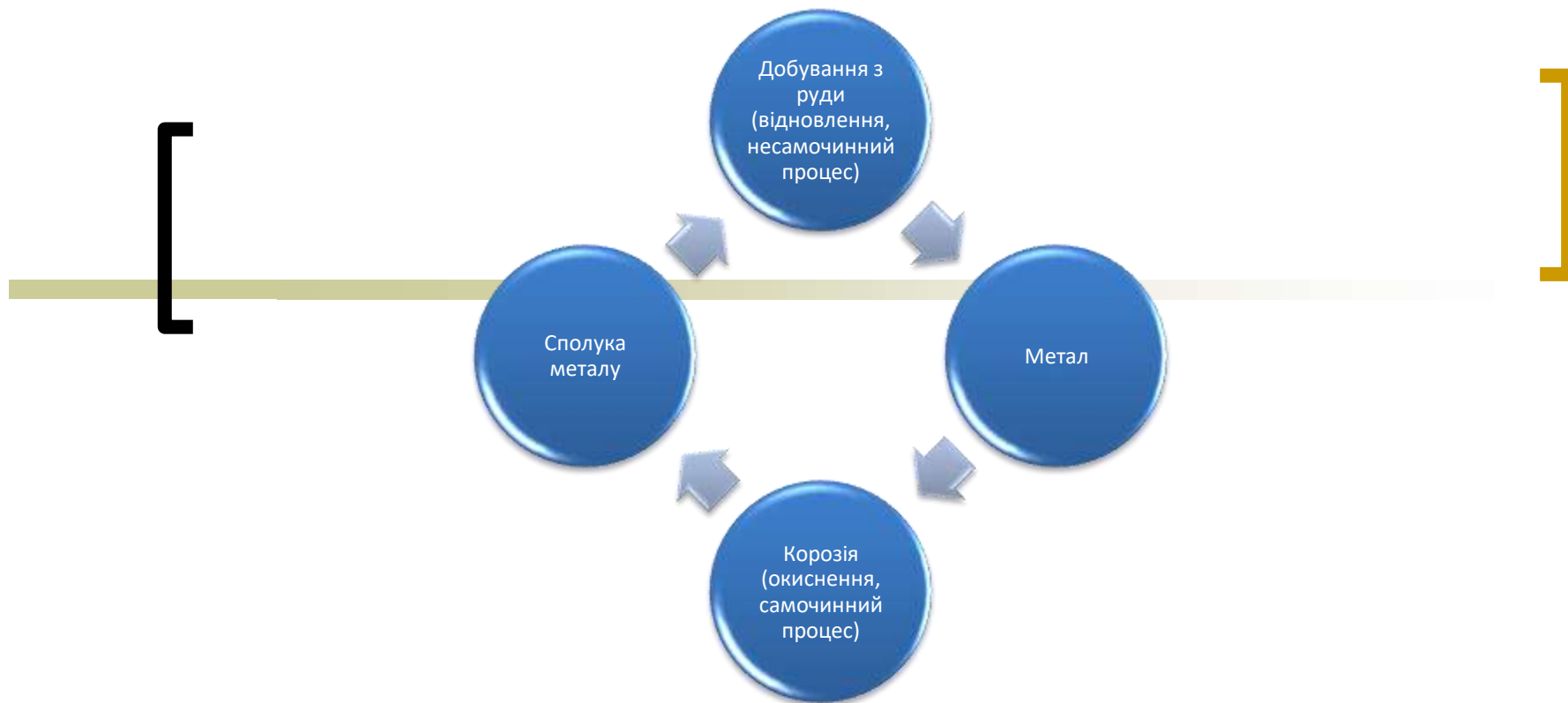
Лекція

КОРОЗІЯ МЕТАЛІВ

Корозія металів

- причини корозії
- класифікація корозійних процесів
- кількісні характеристики корозії
- фактори корозії

- **Корозія** – самочинний ($\Delta G < 0$) гетерогенний окисно-відновний процес взаємодії металу з компонентами зовнішнього середовища, в результаті якого відбувається:
 - погіршення експлуатаційних властивостей металу і його руйнування;
 - забруднення навколишнього середовища.

Корозія

Корозія

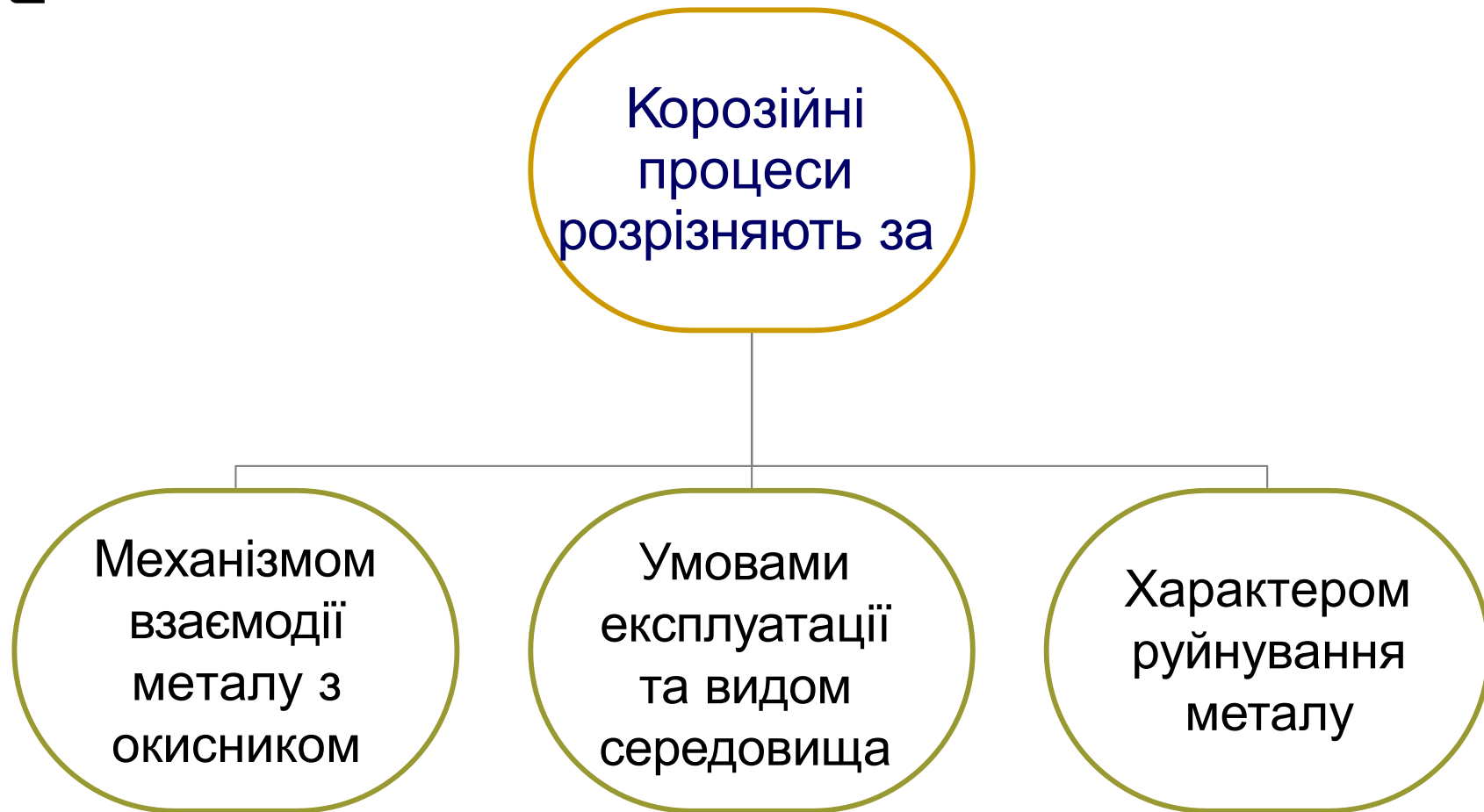

[Корозія]

-
- A decorative graphic consisting of a horizontal line with a gradient from light green to white. On the left side, there is a large black left square bracket. On the right side, there is a large yellow right square bracket.
- Головною причиною корозії є термодинамічна нестійкість метала в оточуючому середовищі, особливо за присутності кисню.
 - **Корозійний процес** включає дві паралельні (спряжені) реакції:
 - окиснення метала
 - відновлення окисника: O_2 , H_2O , H^+ та ін.

Класифікація корозійних процесів

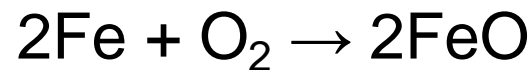

Класифікація за механізмом

Хімічна корозія

- Безпосередня взаємодія метала та окисника, коли немає конденсації вологи на міжфазній межі:

- Умови
 - корозія в сухих агресивних газах (F_2 , Cl_2 , NO_2 , SO_2 та ін.) за високих температур;
 - корозія в неелектропровідних рідинах – скрапленому газі, нафті, олії та ін.

Електрохімічна корозія

- **Електрохімічна корозія** відбувається у електропровідному середовищі за присутності вологи. Включає дві спряжені реакції на різних ділянках поверхні метала:

- **анодна** – окиснення метала M з утворенням катіону і вивільненням електронів:

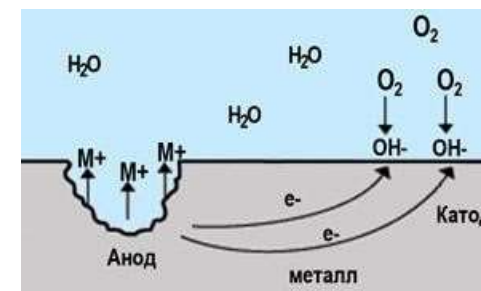
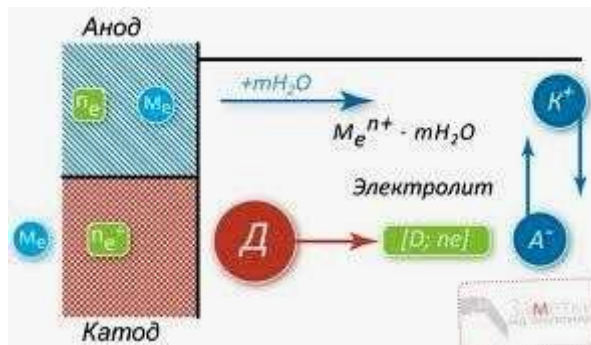
e^-

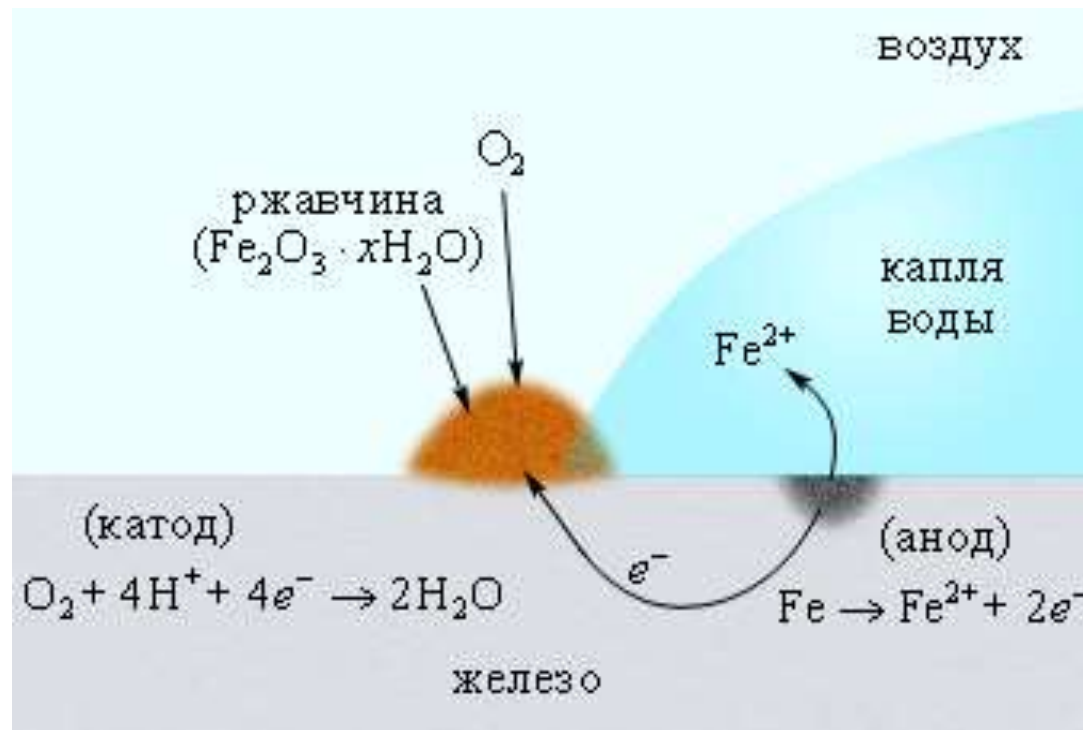
- **катодна** – відновлення окисника (деполяризатора) D

електрони переміщуються від анодних ділянок до катодних.

Електрохімічна корозія заліза

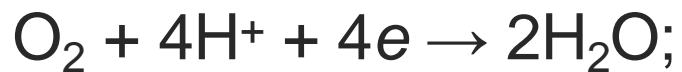

- Вторинна реакція в об'ємі $\text{Fe}^{2+} + 2\text{OH}^- \rightarrow \text{Fe}(\text{OH})_2$
- І далі можливо доокиснення Fe (II) до Fe (III) :
 $4\text{Fe}(\text{OH})_2 + 2\text{H}_2\text{O} + \text{O}_2 \rightarrow 4\text{Fe}(\text{OH})_3$

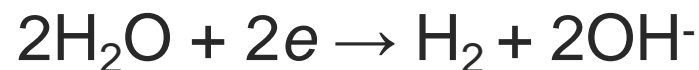
Типи деполяризаторів

- Необхідною і достатньою умовою корозії метала є наявність у середовищі деполяризатора, ОВП якого вищий потенціалу метала: $E(M^{z+}/M) < E(D)$.

Кисле середовище :

Нейтральне та лужне середовище:

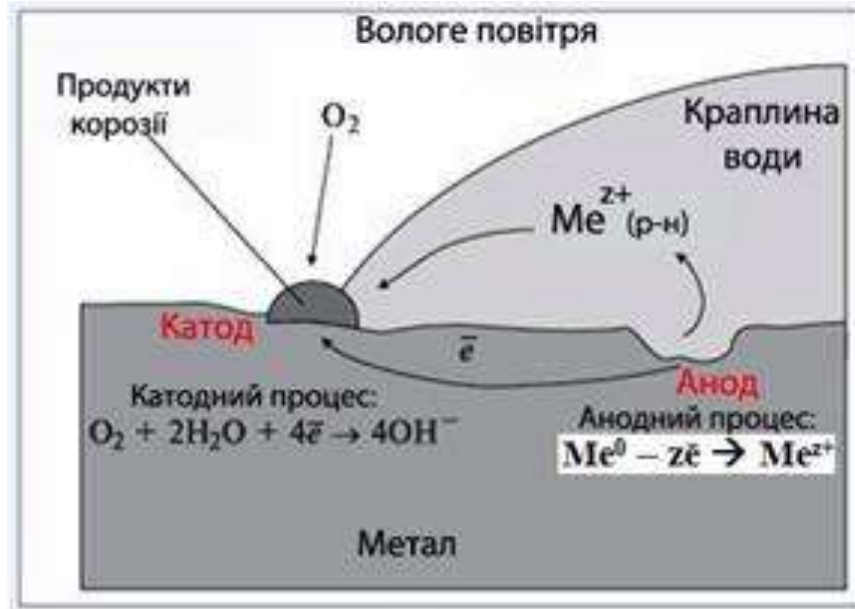

- Потенціали відновлення деполяризатора розраховують як:

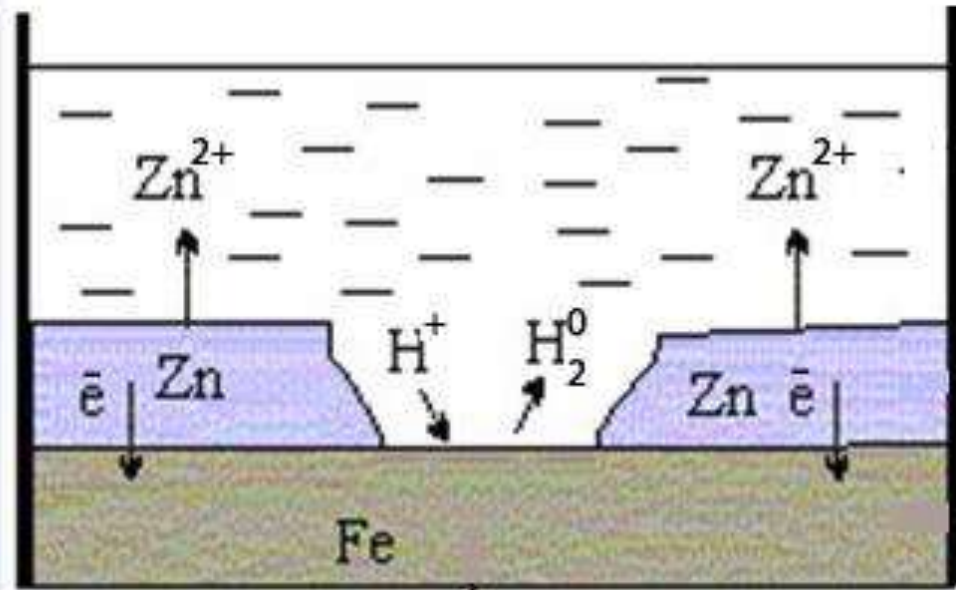
Водень $E_H = -0,059pH$

Кисень $E_O = 1,23 - 0,059pH$

Типи деполяризаторів

а

б

Схема корозії металу: а) з кисневою деполяризацією; б) з водневою деполяризацією

Корозійний процес, що супроводжується поглинанням і відновленням на катоді газоподібного кисню O_2 , називається **корозія з кисневою деполяризацією**. Корозійний процес, при якому на катоді відновлюються йони гідрогену H^+ і виділяється газоподібний водень H_2 , називається **корозія з водневою деполяризацією**.

Біологічна корозія

- відбувається під додатковим впливом біологічних факторів – мікро- (бактерії, віруси, грибки) або макро- організмів (рослин і тварин), життєві цикли яких ініціюють або прискорюють реакції.

Бактерія *thiobacillus ferrooxidans* отримує енергію шляхом окиснення Fe^{2+} до Fe^{3+} , переміщуючи електрони на O_2 . Вона також окислює сірку з утворенням H_2SO_4 .

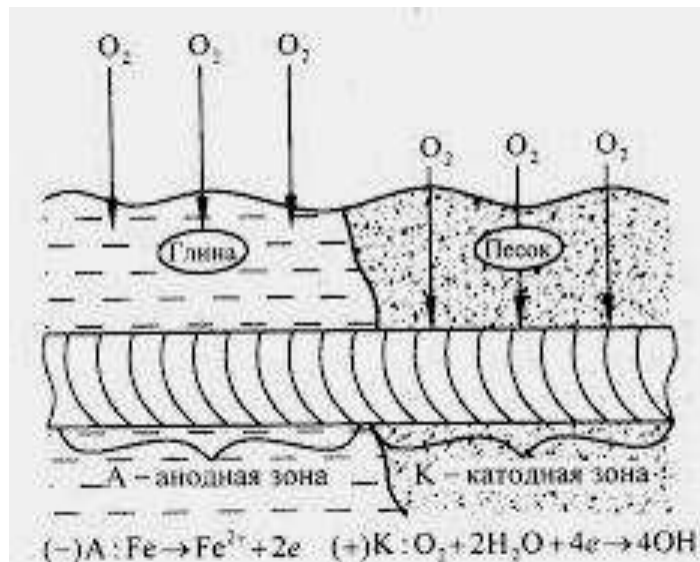
Класифікація за умовами експлуатації

- **Атмосферна корозія** – руйнування метала під дією температури і вологості, особливо під дією вологих газів (CO_2 , SO_2 , NO_2 , NH_3 , HCl), частинок солі, вугільного пилу та ін.

Класифікація за умовами експлуатації

- **Підземна корозія** – метал руйнується у ґрунті різного хімічного складу, вологості, ступеня пористості і аерації.

Класифікація за умовами експлуатації

- **Морська корозія** – у морській воді й атмосфері, які відрізняються високою концентрацією хлорид-іонів, електропровідністю, різним іонним і газовим складом та додатковою дією біологічних факторів.

За характером пошкодження метала

Вид корозії

Загальна

рівномірна

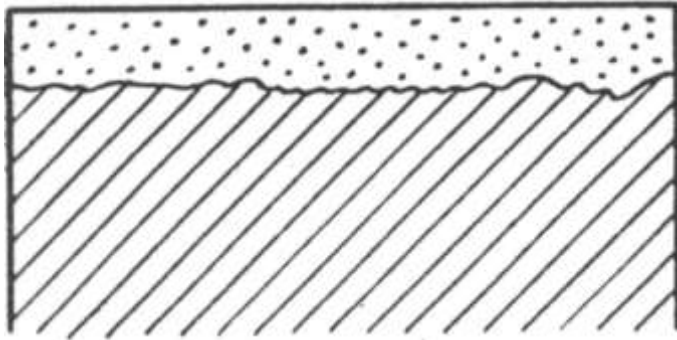
нерівномірна

Локальна

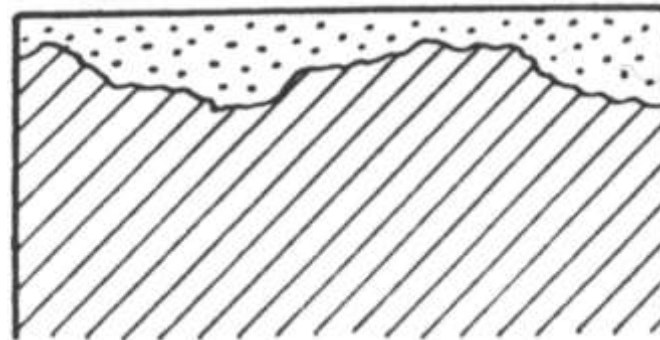
точкова,
пітингова

між- та транс-
кристалітна

[Суцільна корозія]

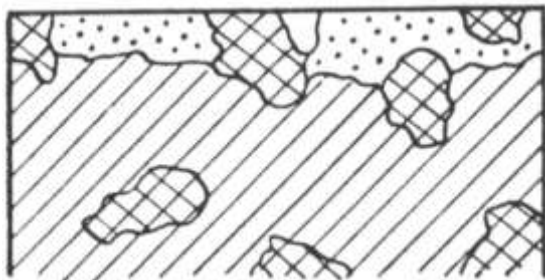

Рівномірна

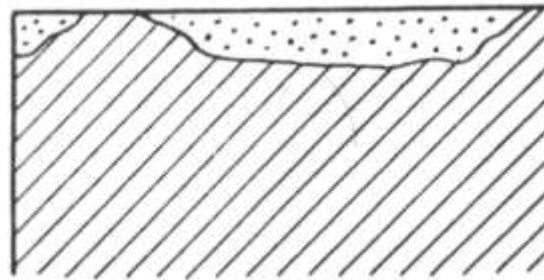

Нерівномірна

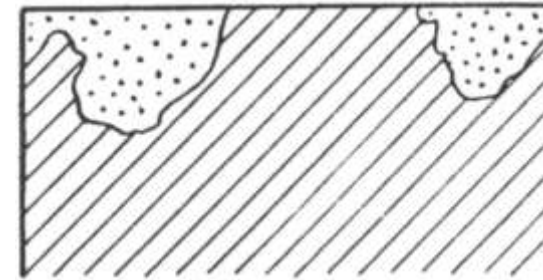
Локальна корозія

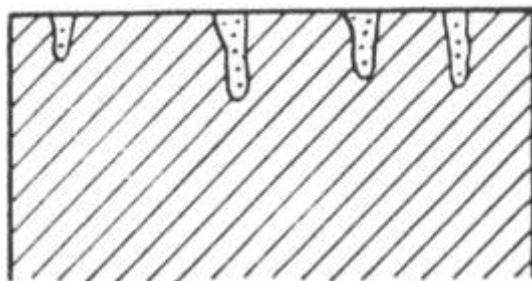
Структурно-селективна

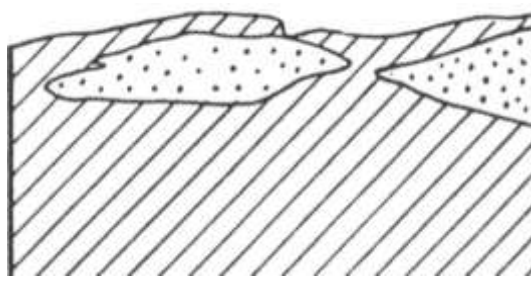
плямами

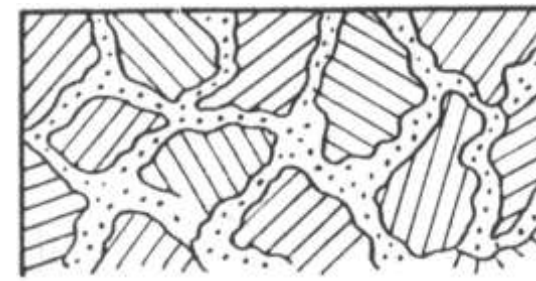
виразкова

пітингова

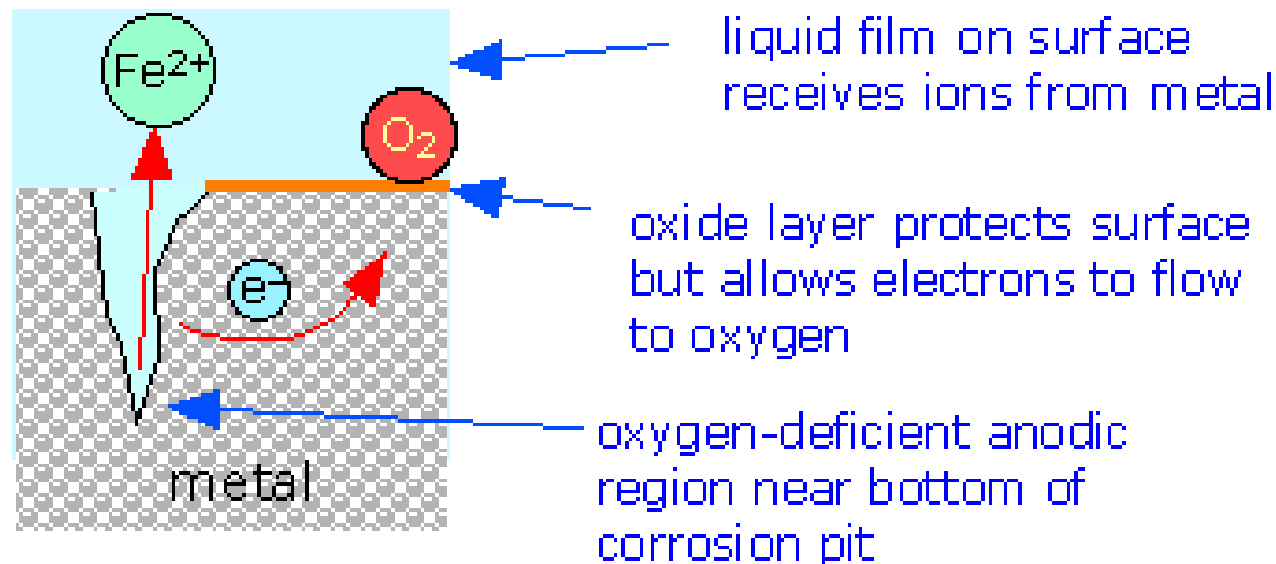
підповерхнева

міжкристалітна

Пітингова корозія

- Більшість металів на повітрі вкриті плівкою оксидів, яка заважає їх руйнуванню.
- За присутності Cl^- іонів плівка може руйнуватися, і зароджується пітинг – анодна ділянка. Катодна реакція відновлення деполяризатора відбувається у гирлі пітинга або на всій поверхні.
- Пітинг розповсюджується вглиб, оскільки відбувається підкислення середовища за рахунок гідролізу катіонів металу.

Кількісні характеристики корозії

Показник швидкості корозії

масовий

K_m

$\text{г} \cdot \text{м}^{-2} \cdot \text{год}^{-1}$

глибинний

K_h

$\text{мм} \cdot \text{рік}^{-1}$

ТОКОВИЙ

$I_{\text{кор}}$

$\text{мкА} \cdot \text{м}^{-2}$

Масовий і глибинний показники

$$K_m = \frac{\Delta m}{S \cdot t},$$

де Δm – зміна маси, г;

S – площа поверхні металу, м²;

t – час корозійного руйнування, год.

$$K_h = \frac{h}{t},$$

де h – глибина проникнення корозії, мм;

t – час корозійного руйнування, рік.

Фактори корозії

Внутрішні

Зовнішні

Природа металу

Чистота поверхні

Склад та структура сплавів

pH середовища

Концентрація O₂

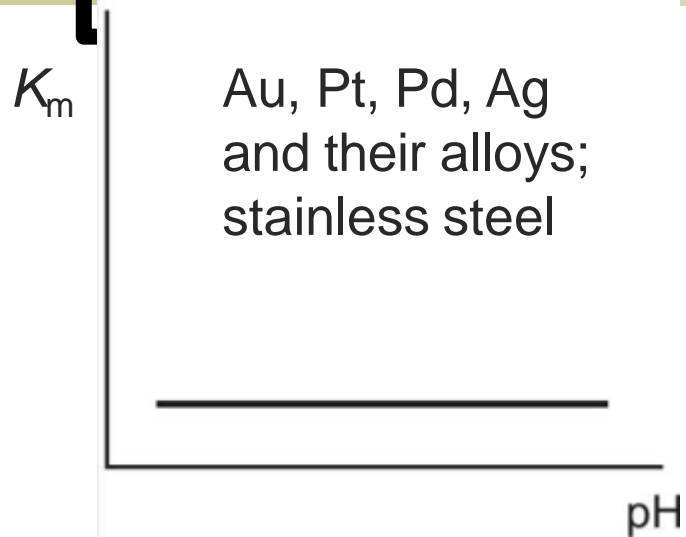
Іонний та газовий склад середовища

metal	E^0, V	metal	E^0, V	metal	E^0, V	metal	E^0, V
Li+/Li	-3,045	Al ³⁺ /Al	-1,663	Co ²⁺ /Co	-0,277	Tc ²⁺ /Tc	0,400
Rb+/Rb	-2,925	Zr ⁴⁺ /Zr	-1,529	Ni ²⁺ /Ni	-0,250	Co ³⁺ /Co	0,400
K+/K	-2,924	Ti ²⁺ /Ti	-1,210	In+/In	-0,250	Ru ²⁺ /Ru	0,450
Cs+/Cs	-2,923	V ²⁺ /V	-1,186	Mo ³⁺ /Mo	-0,200	Cu+/Cu	0,521
Ba ²⁺ /Ba	-2,905	Mn ²⁺ /Mn	-1,179	W ³⁺ /W	-0,150	Rh ²⁺ /Rh	0,600
Sr ²⁺ /Sr	-2, 888	Ta ³⁺ /Ta	-1,126	Sn ²⁺ /Sn	-0,139	Os ²⁺ /Os	0,700
Ca ²⁺ /Ca	-2, 866	Nb ³⁺ /Nb	-1,100	Pb ²⁺ /Pb	-0,126	Tl ³⁺ /Tl	0,710
Na+/Na	-2,714	Cr ²⁺ /Cr	-0,912	Fe ³⁺ /Fe	-0,037	Hg ₂ ²⁺ /2Hg	0,789
Ac ³⁺ /Ac	-2,600	V ³⁺ /V	-0,835	2H+/H ₂	0,000	Ag+/Ag	0,789
La ³⁺ /La	-2,522	Zn ²⁺ /Zn	-0,763	Ge ²⁺ /Ge	0,000	Pb ⁴⁺ /Pb	0,800
Nd ³⁺ /Nd	-2,431	Cr ³⁺ /Cr	-0,744	Sn ⁴⁺ /Sn	0,009	Hg ²⁺ /Hg	0,854
Y ³⁺ /Y	-2,372	Ga ³⁺ /Ga	-0,529	Bi ³⁺ /Bi	0,215	Pd ²⁺ /Pd	0,987
Mg ²⁺ /Mg	-2, 363	Fe ²⁺ /Fe	-0,440	Sb ³⁺ /Sb	0,240	Ir ²⁺ /Ir	1,100
Sc ³⁺ /Sc	-2,077	Cd ²⁺ /Cd	-0,403	As ³⁺ /As	0,300	Pt ²⁺ /Pt	1,188
Be ²⁺ /Be	-1, 847	In ³⁺ /In	-0,343	Re ³⁺ /Re	0,300	Au ³⁺ /Au	1,498
Hf ⁴⁺ /Hf	-1,700	Tl+/Tl	-0,336	Cu ²⁺ /Cu	0,340	Au+/Au	1,692

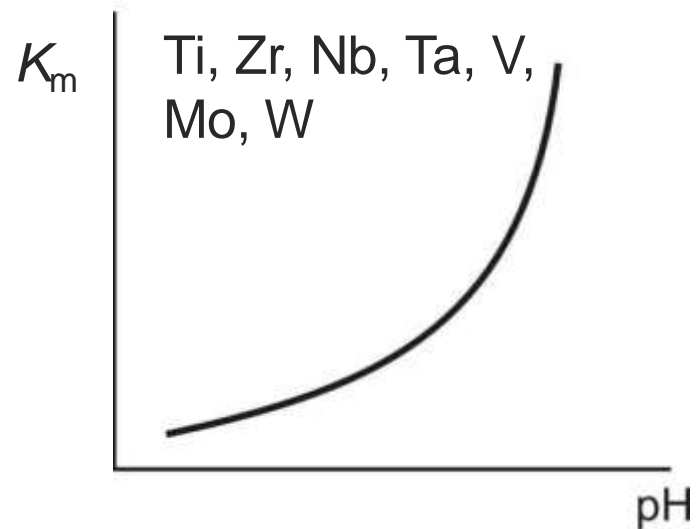
Природа метала

- Чим менший потенціал метала, тим вища швидкість його корозії за інших рівних умов.
- Формування суцільної оксидної плівки на поверхні метала в умовах атмосфери сприяє пасивності.
- За схильністю до пасивації метали розташовують у ряд:
Ti > Zr > Ta > Nb > Al > Cr > Be > Mo > Mg >
> Ni > Co > Fe > Mn > Zn > Cd > Cu.
- За рахунок оксидної плівки корозійна стійкість Al|Al₂O₃ в умовах атмосфери близька до стійкості Cu, але термодинамічна стійкість міді вища, ніж у Al.

Вплив рН

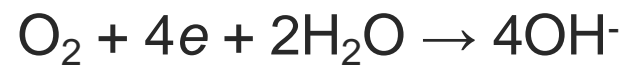
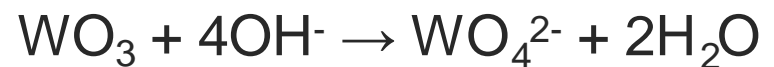

- Т/д стійки метали

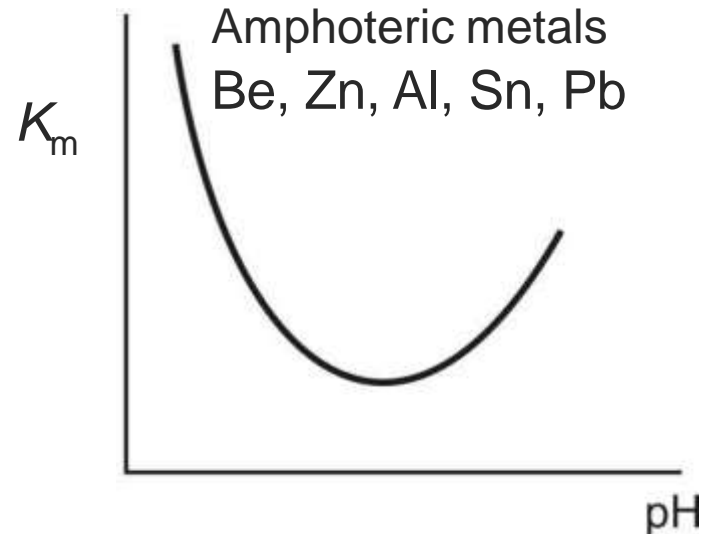
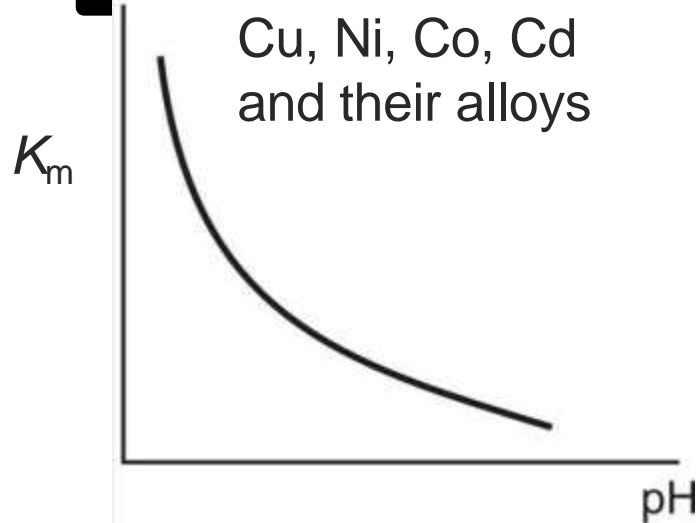

Оксидні плівки (MO_2 , M_2O_5 , MO_3).

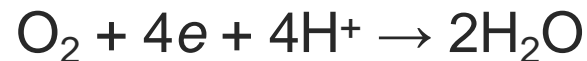
У лужному середовищі:

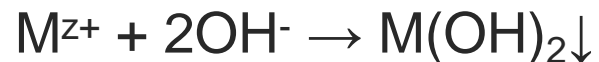
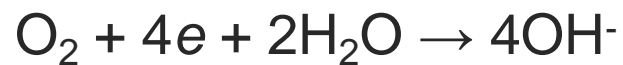
Вплив рН

- у кислому середовищі: $M - ze \rightarrow M^{z+}$

У нейтральному і лужному:

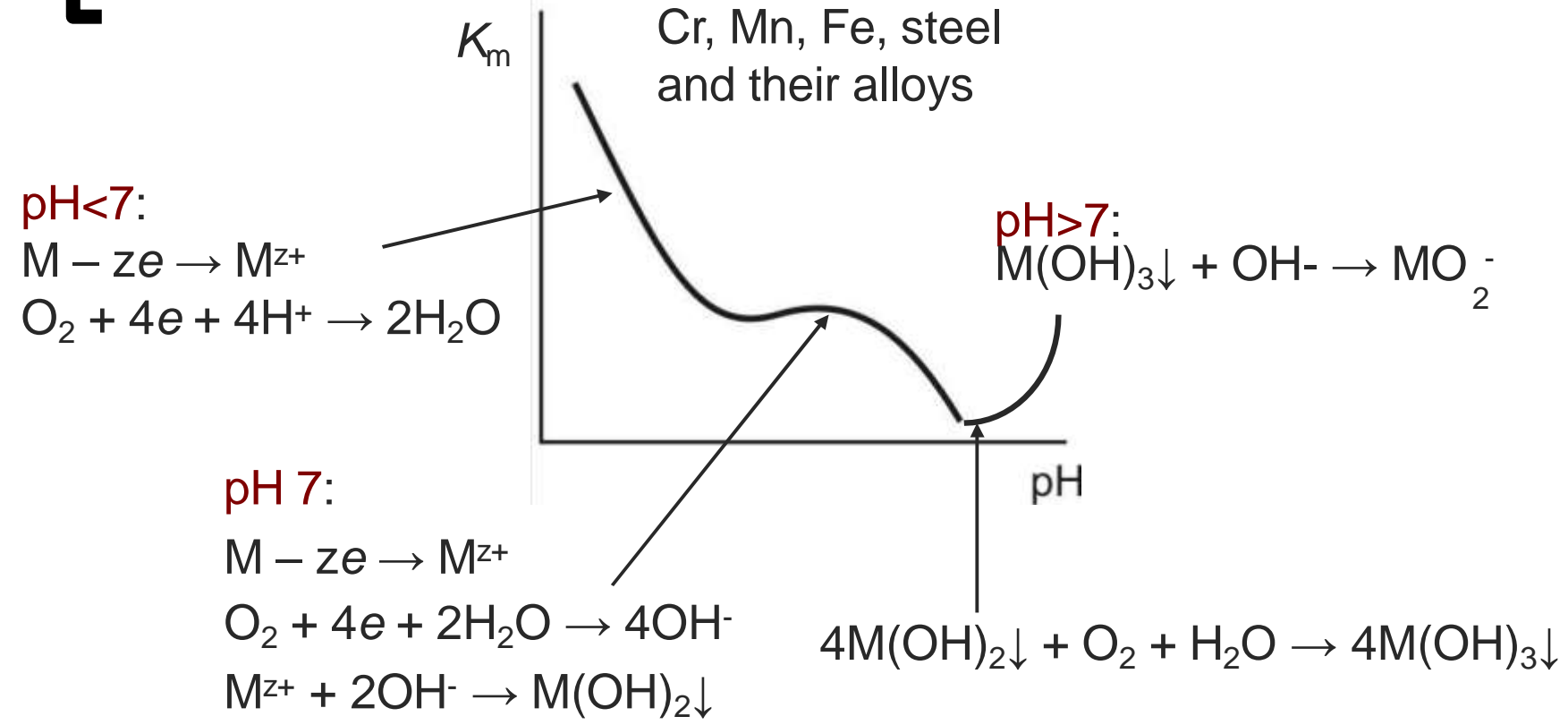
У нейтральному:

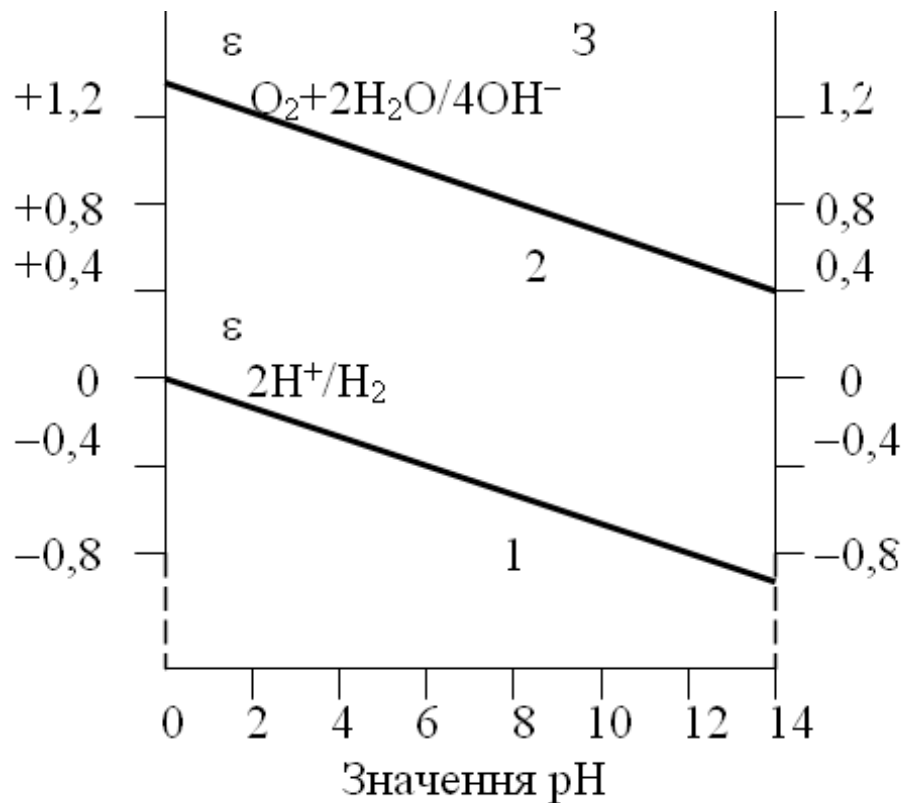
У лужному:

Вплив рН

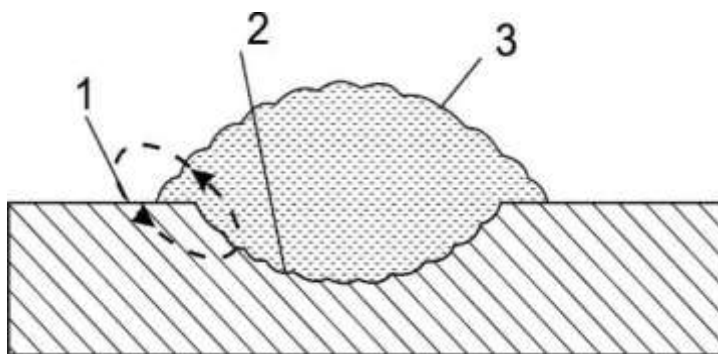

Вплив рН

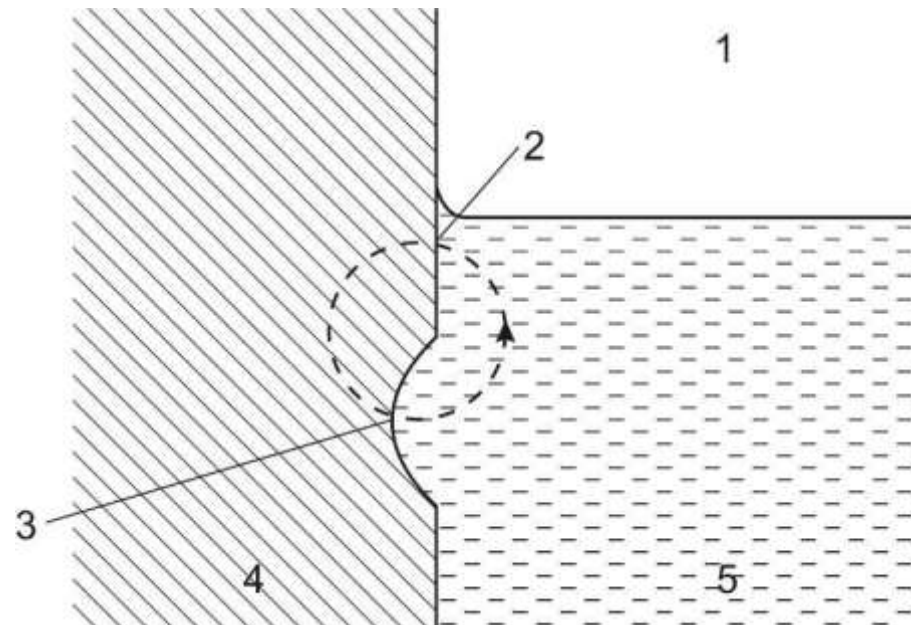

- корозія можлива, коли потенціал окисника в корозійному середовищі більш додатний, ніж потенціал металу.
- 3 – метал не кородує;
- 2 - метал кородує з кисневою деполяризацією;
- 1 - корозія металу можлива як з кисневою, так і з водневою деполяризаціями.

Вплив концентрації O_2

Катодна реакція (1)
відбувається на ділянках з
більшею концентрацією O_2 ,
анодна (2) – під шаром
продуктів корозії (3)

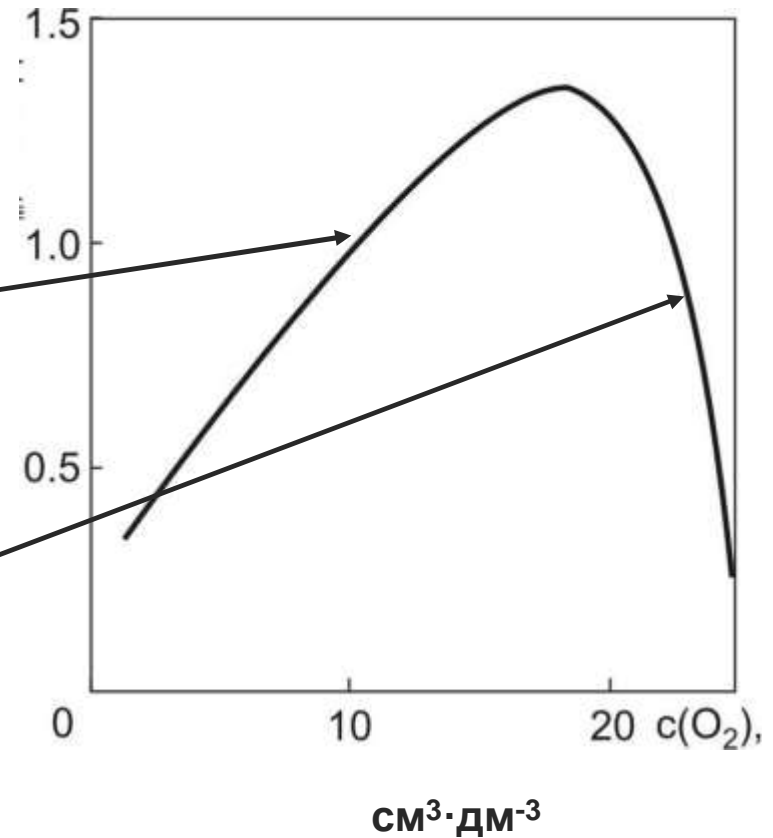

1 – повітря,
2 – катодна реакція,
3 – анодна реакція,
4 – метал,
5 – морська вода.

Вплив концентрації O_2

- $O_2 + 4e + 4H^+ \rightarrow 2H_2O$
- $O_2 + 4e + 2H_2O \rightarrow 4OH^-$
- $v = k \cdot c(O_2) \cdot c(H^+)^4$
- $v = k \cdot c(O_2) \cdot c(H_2O)^2$
- Пасивація за рахунок утворення оксиду

$K_m, \text{г} \cdot \text{м}^{-2} \cdot \text{рік}^{-1}$

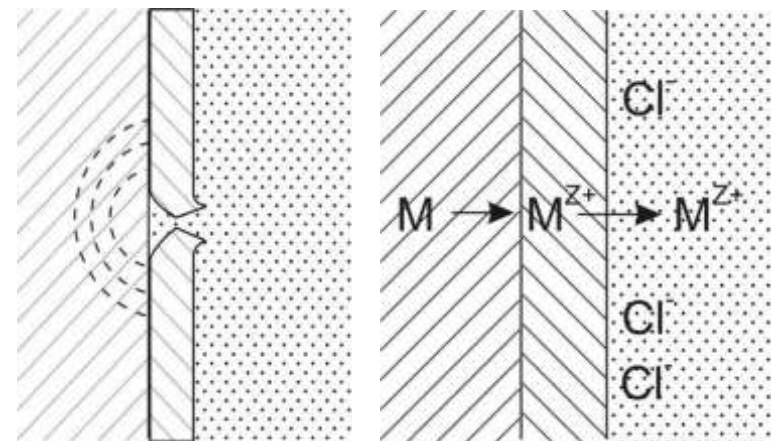
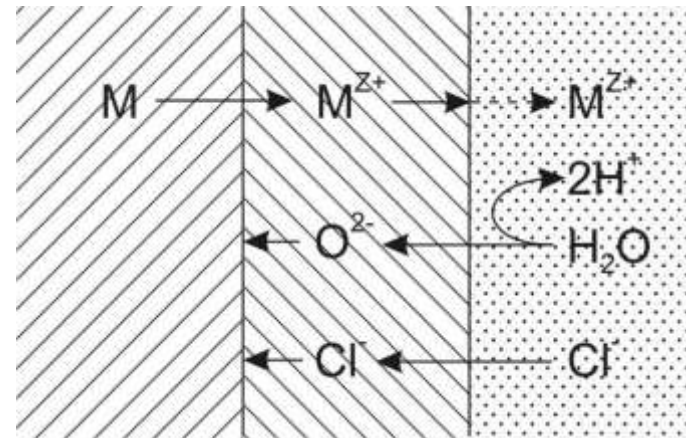

Активатори корозії

- **Аніони**, які руйнують оксидну плівку і запобігають пасивації. За активуючою дією аніони розташовують у ряд:

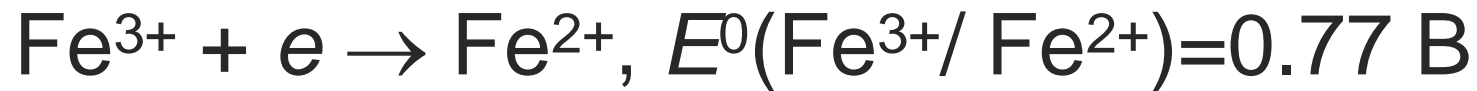

- Речовини, які утворюють розчинні продукти корозії:
 NH_3 , F^- , CN^- , CNS^- ,
 OH^- – для амфотерних металів

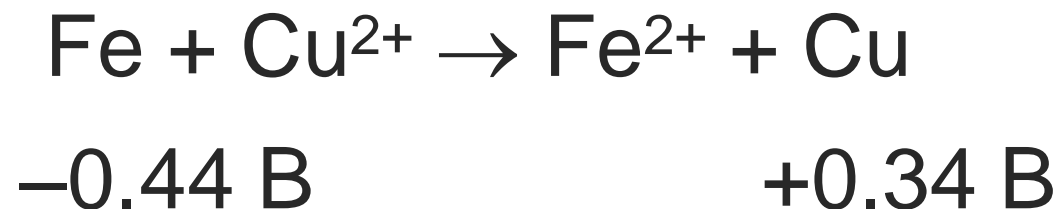

Активатори корозії

- катіони металів різної валентності:

- катіони менш активних металів, які є окисниками:

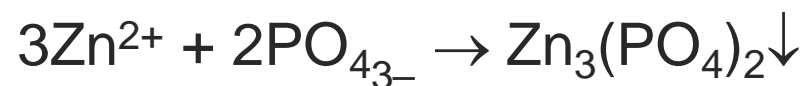

Сповільнювачі корозії

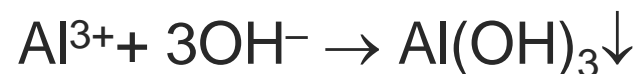
- **аніони – окисники** (CrO_4^{2-} , $\text{Cr}_2\text{O}_7^{2-}$, NO_3^- , NO_2^- , MnO_4^- , WO_4^{2-} , MoO_4^{2-} ,) формують оксиди на поверхні метала:

- **аніони – пасиватори** (S^{2-} , CO_3^{2-} , PO_4^{3-} , OH^- , SiO_3^{2-}) утворюють нерозчинні продукти:

- **катиони більш активних металів** (Al^{3+} , Ca^{2+} , Mg^{2+} , Zn^{2+} та інш) утворюють нерозчинні гідроксиди з OH^- -іонами:

Контакт металів

- Наступний метал прискорює корозію попереднього в одній групі;
- метал наступної групи прискорює корозію металів попередньої.
- метали однієї групи можна безпосередньо поєднувати у приладах, пристроях та конструкціях.

Група	Метал
I	Mg
II	Zn, Al та їх сплави, Cd
III	Fe, сталь, Sn, Pb
IV	Ni, Cr, хромисті та Ni-вмісні сталі
V	Cu-Ni, Cu-Sn, Cu-Zn сплави, Cu, Ag
VI	Pt, Pd, Au та їх сплави

Захист металів від корозії

Методи захисту

- **Активні** – змінюють природу метала і середовища або механізм і кінетику корозії:
 - легування;
 - зниження агресивності середовища,
 - видалення деполяризаторів,
 - додавання інгібіторів,
 - електрохімічний захист.

Методи захисту

- **Пасивні** – не впливають на природу метала і механізм корозії та спрямовані на ізоляцію конструкції від агресивного середовища;
- **Пасивно-активні** не впливають на природу метала, але дещо змінюють механізм корозії – ізоляція поверхні металевими і неметалевими неорганічними покриттями.

Методи впливу на метал

- Вибір матеріалів
- Легування сталі
- Обробка поверхні
- Покриви

ВИБІР МАТЕРІАЛІВ

корозійно стійких у конкретному
агресивному середовищі

✓ **Метали та сплави**

✓ **Неметалеві** [гуми, пластмаси, кераміка,
вуглець і графіт, дерево]

Вибір матеріалу

№	Середовище	Рекомендований метал
1	HNO_3	Нержавіюча сталь
2	NaOH	Ni та його сплави
3	HF	Монель (Ni-Cu)
4	HCl	Хастеллой (Ni-Cr-Mo)
5	Розведена H_2SO_4	свинець

Вибір матеріалу

№	Середовище	Рекомендований метал
6	Атмосфера	Al
7	Дистильована вода, харчові кислоти	Sn
8	Гарячий розчин сильних окисників	Ti
9	Змінний опір	Ta
10	Концентрована H_2SO_4	Сталь

Легування

- додавання до складу металу компонентів, які підвищують схильність до пасивації, знижують катодну або анодну активність сплаву, запобігають структурній корозії.
- Легуючі домішки поділяють на макро – 5-20 % і мікро – до 3 %.

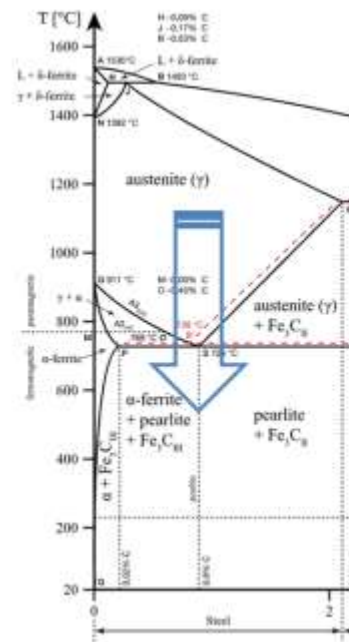
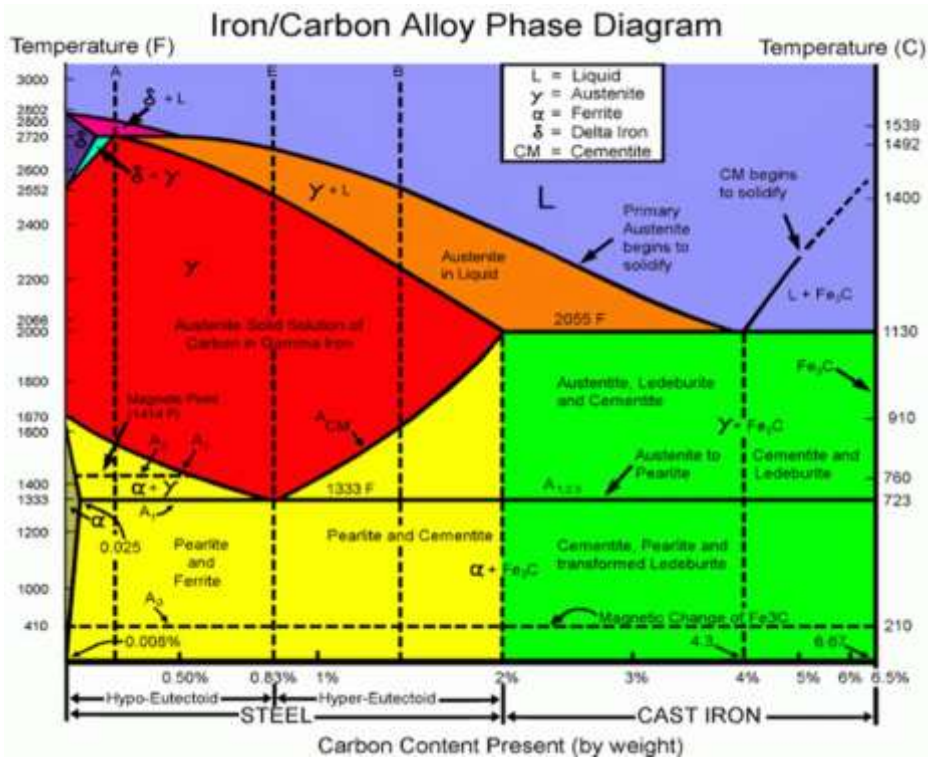
Сталь 20 (Fe-C)

Сталь X18H10T

Головні легувальні елементи Cr, Ni і C

- Карбон формує структуру сталей

Легувальні елементи сталей:

1. Хром Cr

- Мінімальний вміст 12-14 мас.%
- Хром підвищує здатність нержавіючих сталей (НС) до пасивації.
- Здатність Cr утворювати по межах зерен карбіди є високою, що викликає небезпеку розвитку міжкристалітної корозії.

Макро-легувальні елементи:

2. Нікель Ni

- Додають для одержання аустенітних або дуплексних НС.
- Ці матеріали мають відмінну пластичність і міцність, піддаються зварюванню.
- Ni покращує механічні властивості НС і термостійкість.
- Ni підвищує водостійкість НС.

Мікро-легувальні елементи:

- **Манган Mn** – аустеніто-твірний елемент, який використовують для заміщення Ni. Вміст Mn у НС 2-3 мас%.
- **Молібден Mo** – ферито-твірний елемент. Підвищує опір **пітинговій корозії**, вміст 2-4 мас%. Покращує механічні властивості НС за високих температур. Підвищує опір до корозії у середовищі кислот-відновників.
- **Вольфрам W** підвищує міцність і твердість мартенситних НС.

Микро-легувальні елементи:

- Азот N (до 0.25 мас%) стабілізує аустенітну структуру, підвищує міцність і корозійну стійкість, здатність дуплексної НС до зварювання.
- Ti, Nb і Ta стабілізують НС і знижують схильність до міжкристалітної корозії.
- Cu підвищує корозійну стійкість у середовищі, що містить сульфатну кислоту.
- Si підвищує опір НС пітинговій корозії.

Обробка поверхні

Полірування поверхні сприяє зниженню швидкості корозії за рахунок зменшення шорсткості і питомої площі.

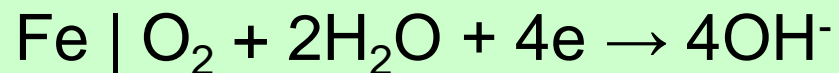
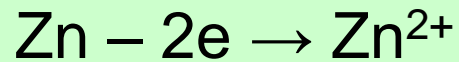

Захисні покритви

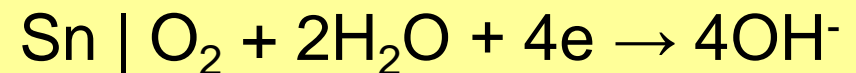
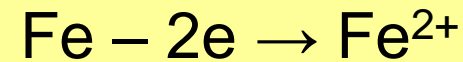
- Забезпечують бар'єр між металом і середовищем або служать протекторами
- Металічні покритви:
 - Бар'єрні (з більшим потенціалом) – Ag, Cu, Ni, Cr, Sn, Pb на сталі. Мають бути безпористими. Порушення суцільності покритву викликає швидке руйнування основи.
 - Протекторні (з меншим потенціалом) – Zn, Al, Mn на сталі. Основа у порах покритву буде катодом.
 - Способи нанесення – гаряча прокатка, напилення, плакування, електроосадження тощо.

Захисні металеві покриття

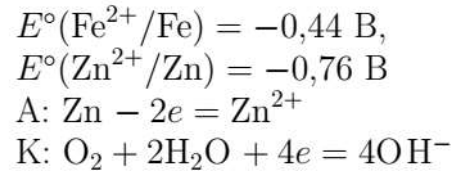
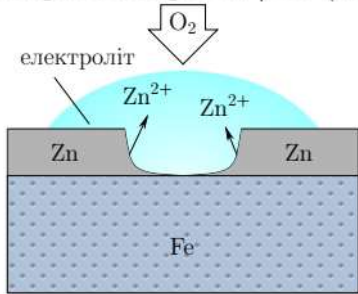
■ Анодні (протекторні)

■ Катодні (бар'єрні)

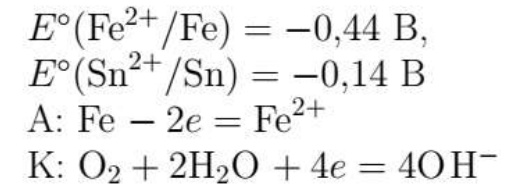
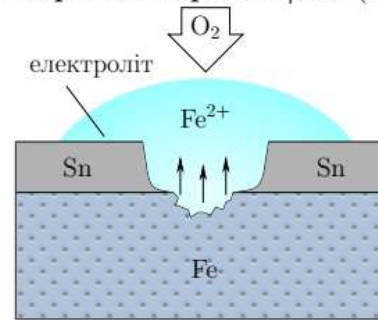
- Корозія пари Fe|Zn (анодне покриття)

- Анодне покриття захищає метал навіть при пошкодженні

- Корозія пари Fe|Sn (катодне покриття)

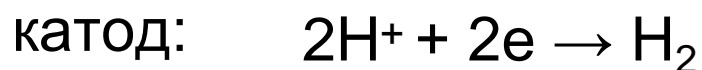
- Пошкоджене покриття не захищає метал від руйнування

- Нанесення неметалевих неорганічних покриттів: цемент, скло, кераміка, конверсійні.

- Конверсійні покритви:

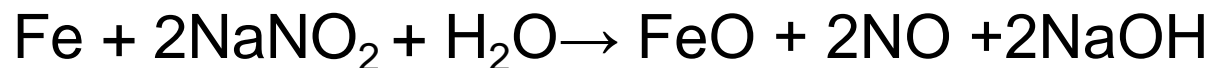
- Анодування (Al в H_2SO_4)

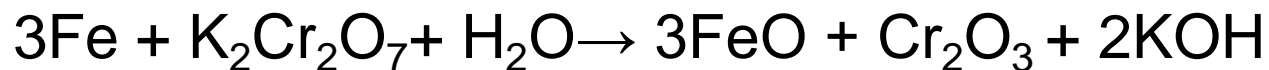
- Фосфатування

- Оксидування

- Хроматування

Неорганічні покритви

- *Бетонні покритви* використовують для захисту громіздких металевих споруд та підземних комунікацій.
- *Неорганічні емалі* за своїм складом належать до силікатних матеріалів. Емалюванню піддають чорні та кольорові метали, які застосовуються при виробництві апаратури у фармацевтичній, хімічній чи харчовій промисловостях та при виготовленні речей побутового вжитку. Основною вадою силікатних емалей є крихкість та розтріскування під дією теплових і механічних напружень.
- *Оксидні плівки* нарощують на металах, схильних до пасивації (Al, Ti, Fe, Cr).

воронування

оксидування

фосфатування

Органічні покритви

- **Органічні покритви:** фарби, лаки, полімери.
- Складаються з розчинника (затверджувача), смоли і пігментів.
- Покрив забезпечує бар'єр для середовища, а пігменти є інгібіторами корозії.

A decorative graphic consisting of a thin horizontal line at the top, a thicker horizontal bar below it, and a light green gradient bar at the bottom. A thin yellow circle is positioned behind the text. On the left, a black bracket is partially visible. On the right, a yellow bracket is visible.

Методи впливу на середовище

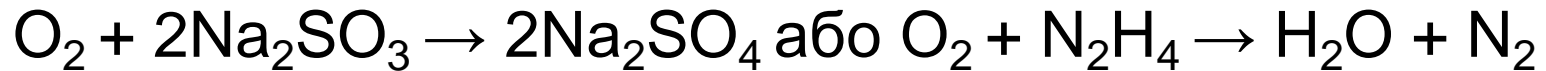
- видалення деполяризатора;
- нейтралізація середовища;
- температура і швидкість руху середовища;
- інгібітори корозії.

[

]

- Видалення кисню (деаерація середовища):

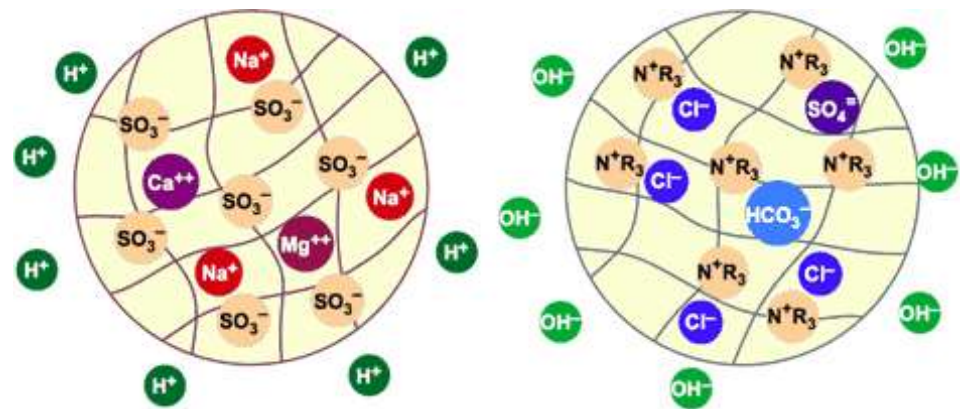
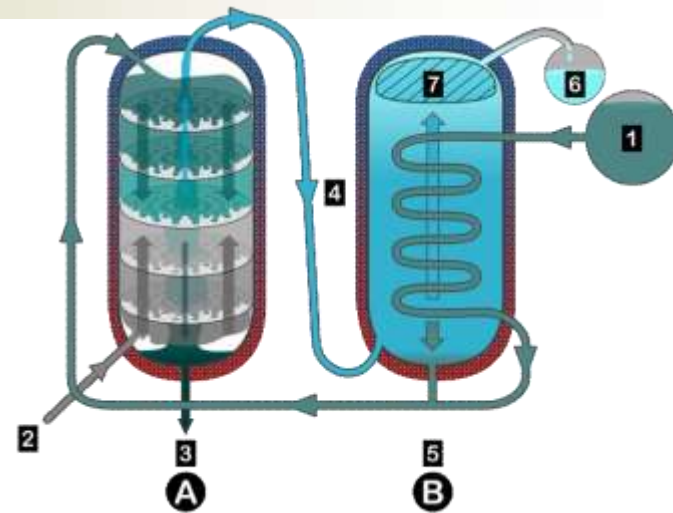
- Реагентний метод

- Продувка інертними газами (N_2 , Ar) або кип'ятіння.
- Вакуумування.
- Не рекомендується для металів, що пасивуються, оскільки може порушувати оксидний покрив.

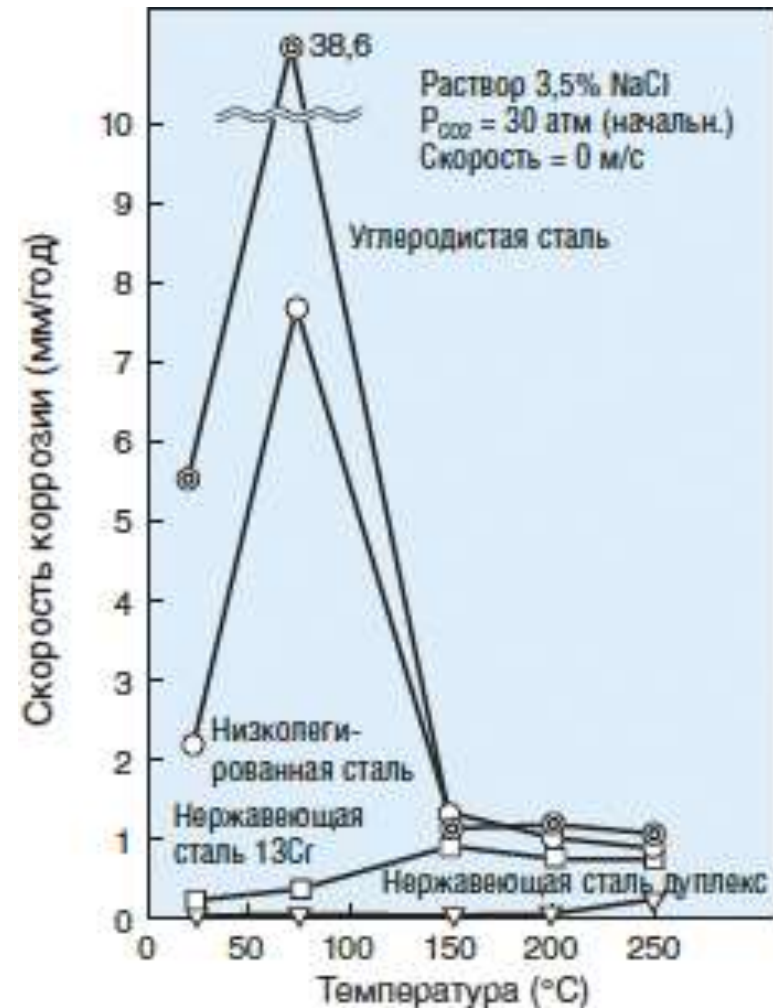
Нейтралізація середовища

- змінення концентрації H^+ іонів – нейтралізація середовища содою або гашеним вапном.
- видалення активаторів із середовища:
 - Реагентний метод:
 $2Cl^- + Pb^{2+} \rightarrow PbCl_2$.
 - Дистиляція.
 - Використання іонообмінних мембран.

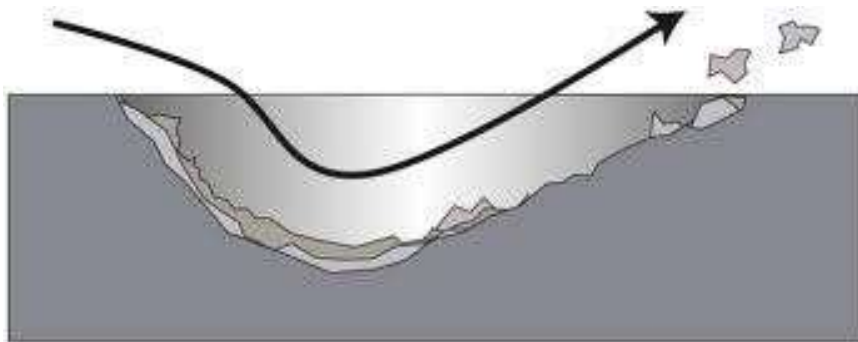

Вплив температури

- Головний підхід – зниження температури.
- У деяких випадках з ростом температури швидкість корозії падає:
- при випаровуванні електроліту
- або зниженні концентрації кисню.

Швидкість руху середовища

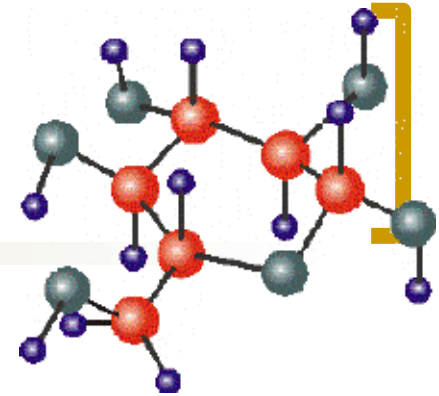

- Зниження швидкості руху агресивного середовища запобігає ерозійному руйнуванню метала і кавітаційній корозії.

Інгібітори корозії

Інгібітори корозії

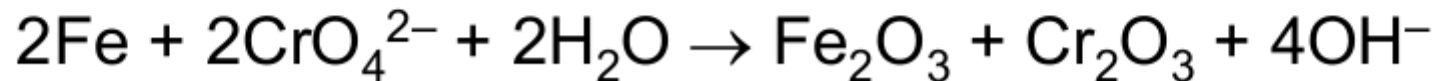

- Додають у малій концентрації до складу середовища або покривів для зниження швидкості корозії за рахунок формування тонких плівок на поверхні метала і зменшення:
 - поверхні анодної реакції;
 - потоку деполяризатора і швидкості катодної реакції.

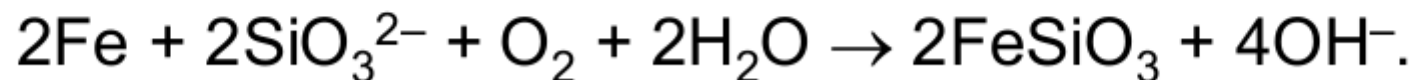
Пасивуючі неорганічні інгібітори

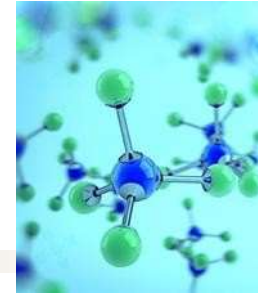
Окисники: $\text{Cr}_2\text{O}_7^{2-}$, NO_3^- , NO_2^- , MoO_4^{2-} , WO_4^{2-} , утворюють пасивні оксидні плівки на металі за відсутності кисню:

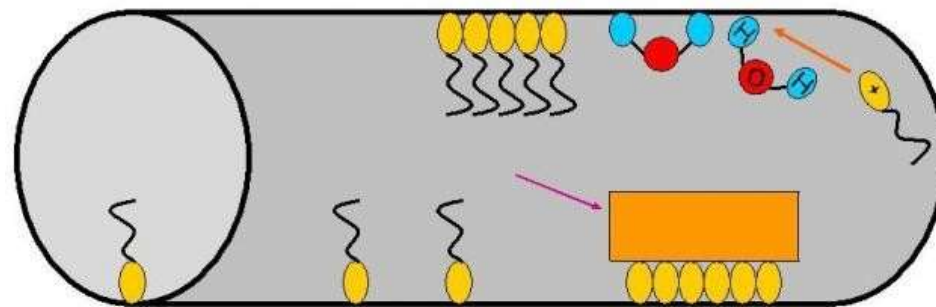
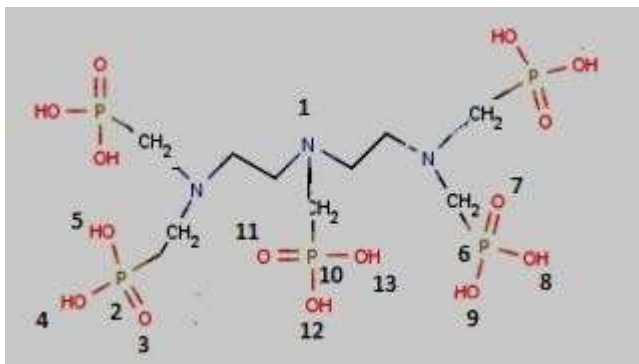
Неокисники: PO_4^{3-} , SiO_3^{2-} , CO_3^{2-} , потребують присутності кисню для пасивації сталі:

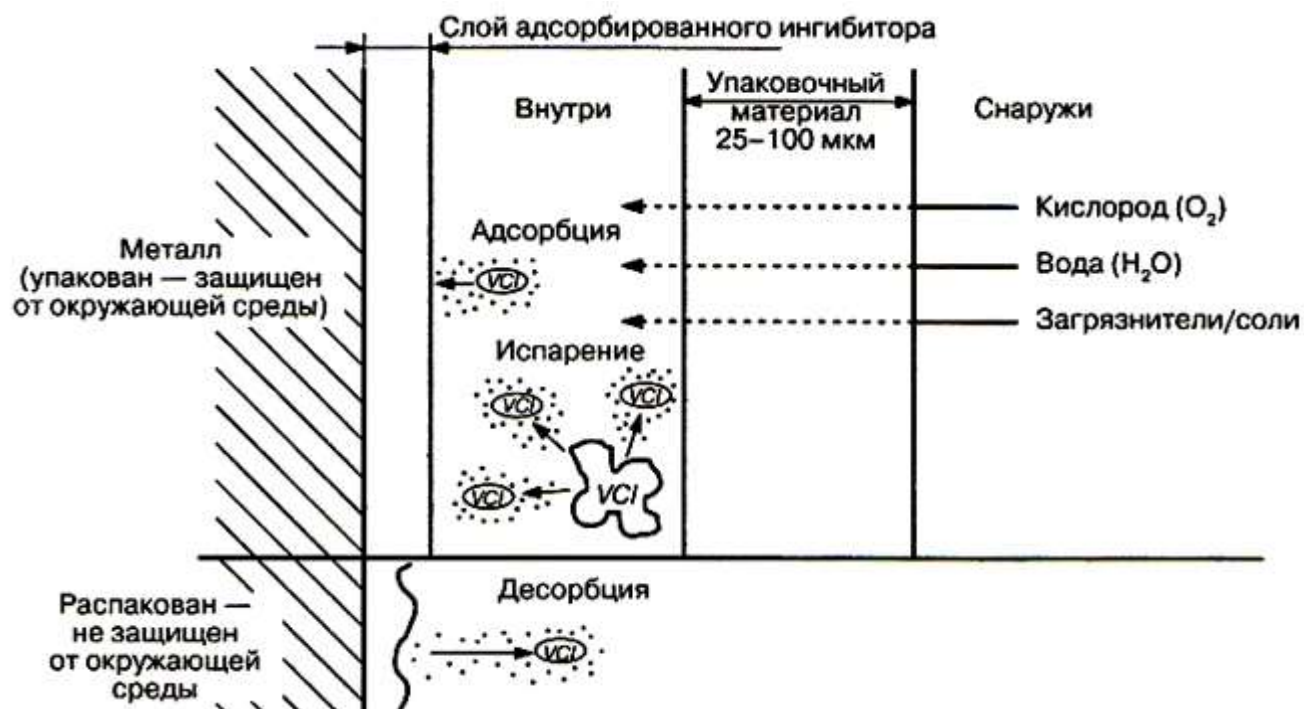
Органічні інгібітори

- Гальмують анодну і катодну реакції корозійного процесу, однак при достатньо високій концентрації.
- Захищають метал, утворюючи гідрофобну плівку на поверхні, тому їх ефективність залежить від складу, структури і спорідненості до метала.
- На адсорбційну і захисну здатність впливають температура і тиск.

Леткі інгібітори корозії

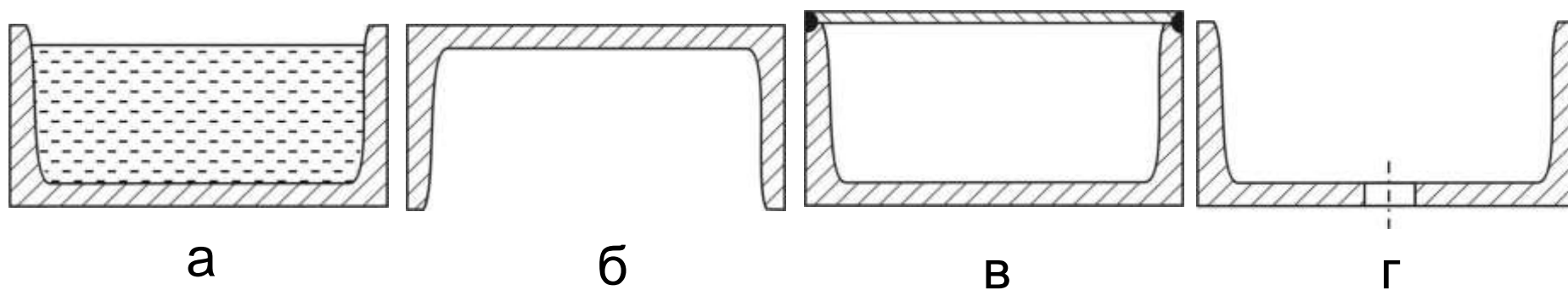

- Леткі інгібітори корозії (Volatile Corrosion Inhibitors VCI) – засоби тимчасового захисту.
- В замкнутому середовищі розпилюють органічні основи (гідразин), які запобігають корозії труб шляхом нейтралізації кислотних газів (CO_2) або підвищення рН.

Раціональне конструювання

- Вибір правильної товщини стінок метала.
- Запобігання дії механічних напруг, що розтягують, в поєднанні з агресивним середовищем.
- Уникати гальванічного контакту різних за активністю металів.
- Уникати гетерогенності поверхні і глибоких зазорів між деталями.

Раціональне конструювання

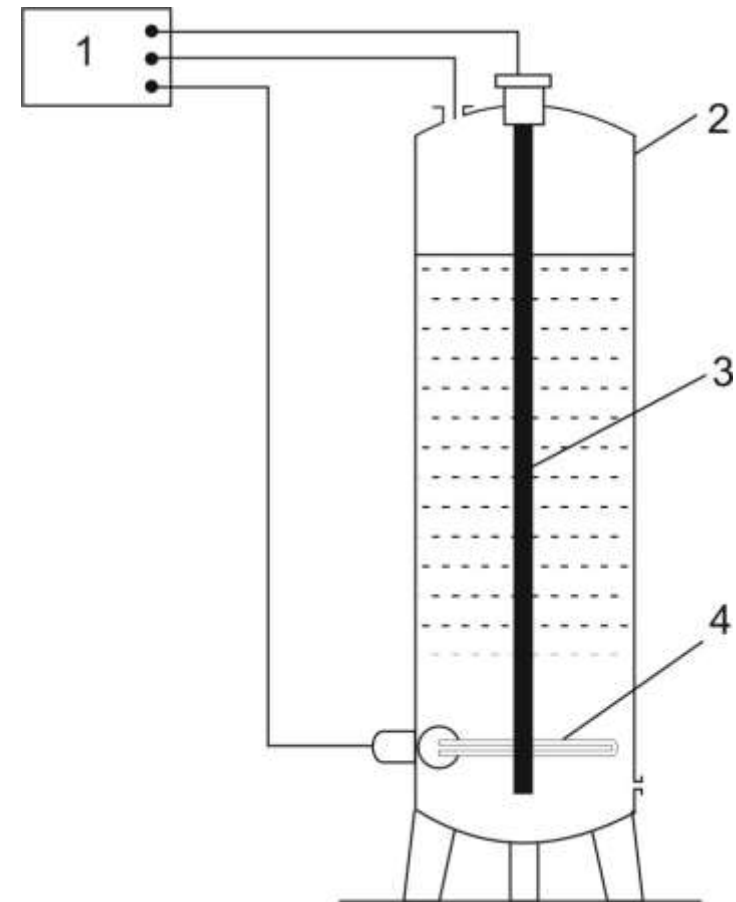
- Накопичення вологи у конструктивних елементах (а) і приклади його усунення за рахунок: ефективного розташування (б), ізоляції від середовища (в) і видалення через дренажні отвори (г).

Електрохімічний захист

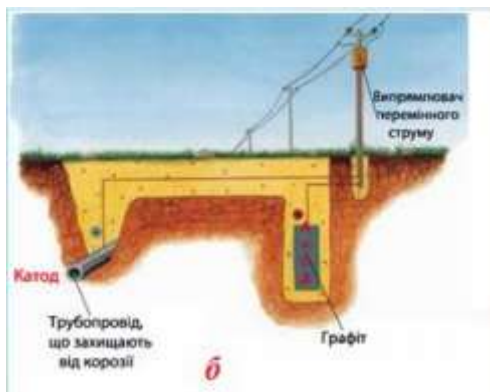
Анодний захист (АЗ)

- 10 Використовують лише для металів і сплавів, що здатні до пасивації
- 10 Пристрій (2) підключають до позитивного полюсу джерела постійного струму (1), на поверхні металу утворюється оксидний шар і він переходить до пасивного стану.
- 10 3 – катод, 4 – електрод порівняння.
- 10 Для АЗ необхідно застосовувати складне обладнання контролю потенціалу, а також підтримувати сталий склад середовища.

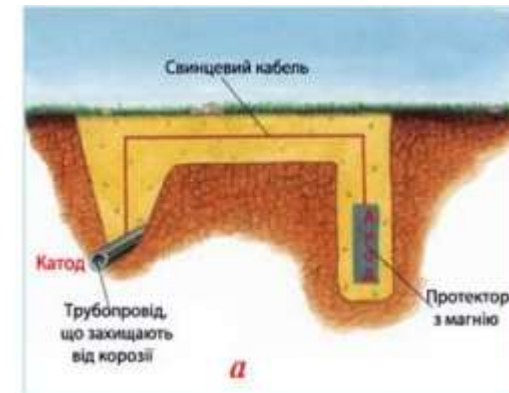
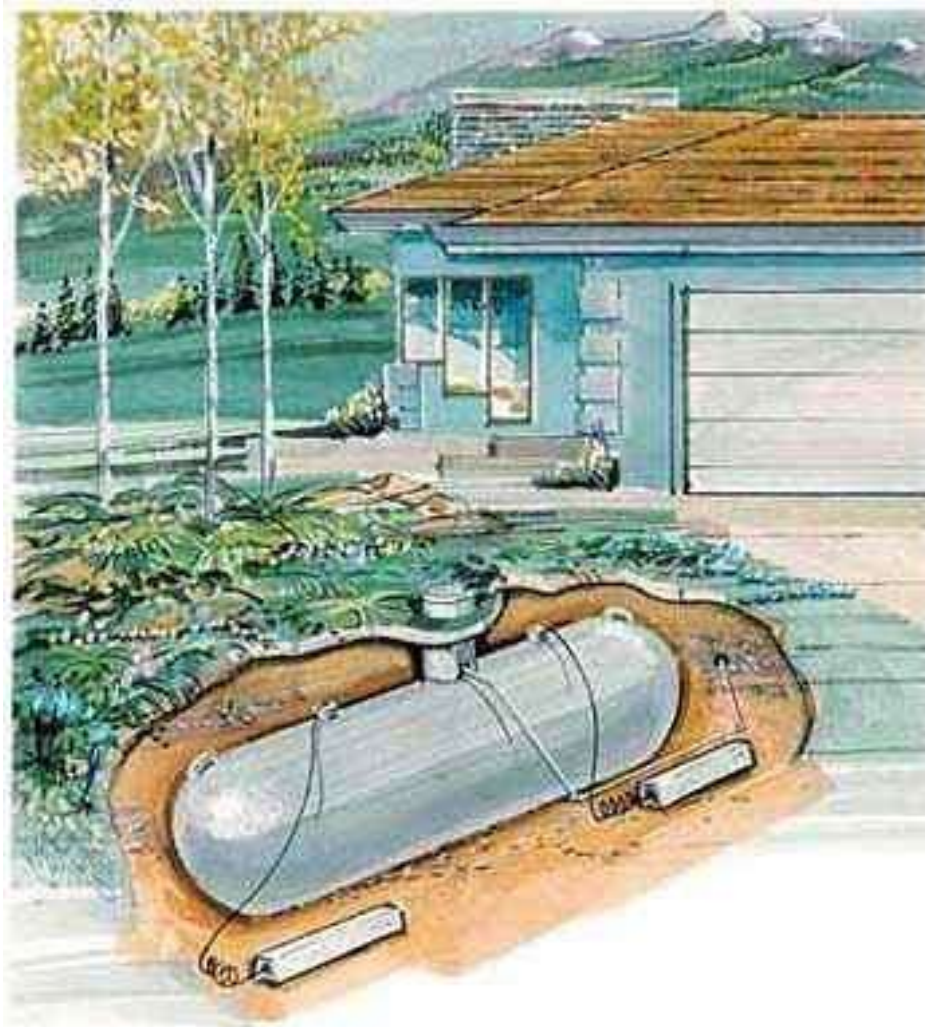
Катодний захист (КЗ) зовнішнім струмом

- Пристрій підключають до негативного полюсу джерела постійного струму (ДС).
- Позитивний полюс ДС з'єднують з анодом-заземлювачем.

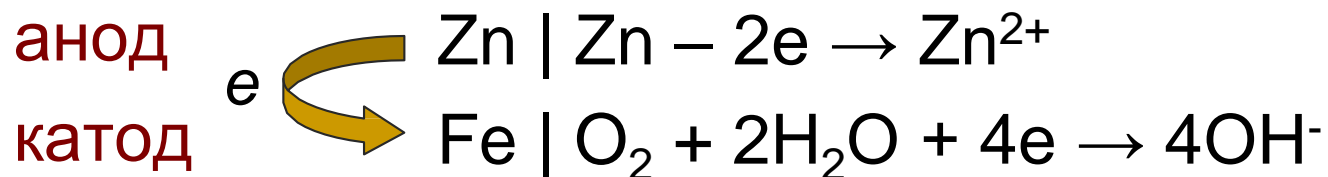
- Реакція на катоді:
$$\text{O}_2 + 2\text{H}_2\text{O} + 4\text{e} \rightarrow 4\text{OH}^-$$
- Реакція на аноді (залізний лом):
$$\text{Fe} - 2\text{e} \rightarrow \text{Fe}^{2+}$$

Катодний захист протектором

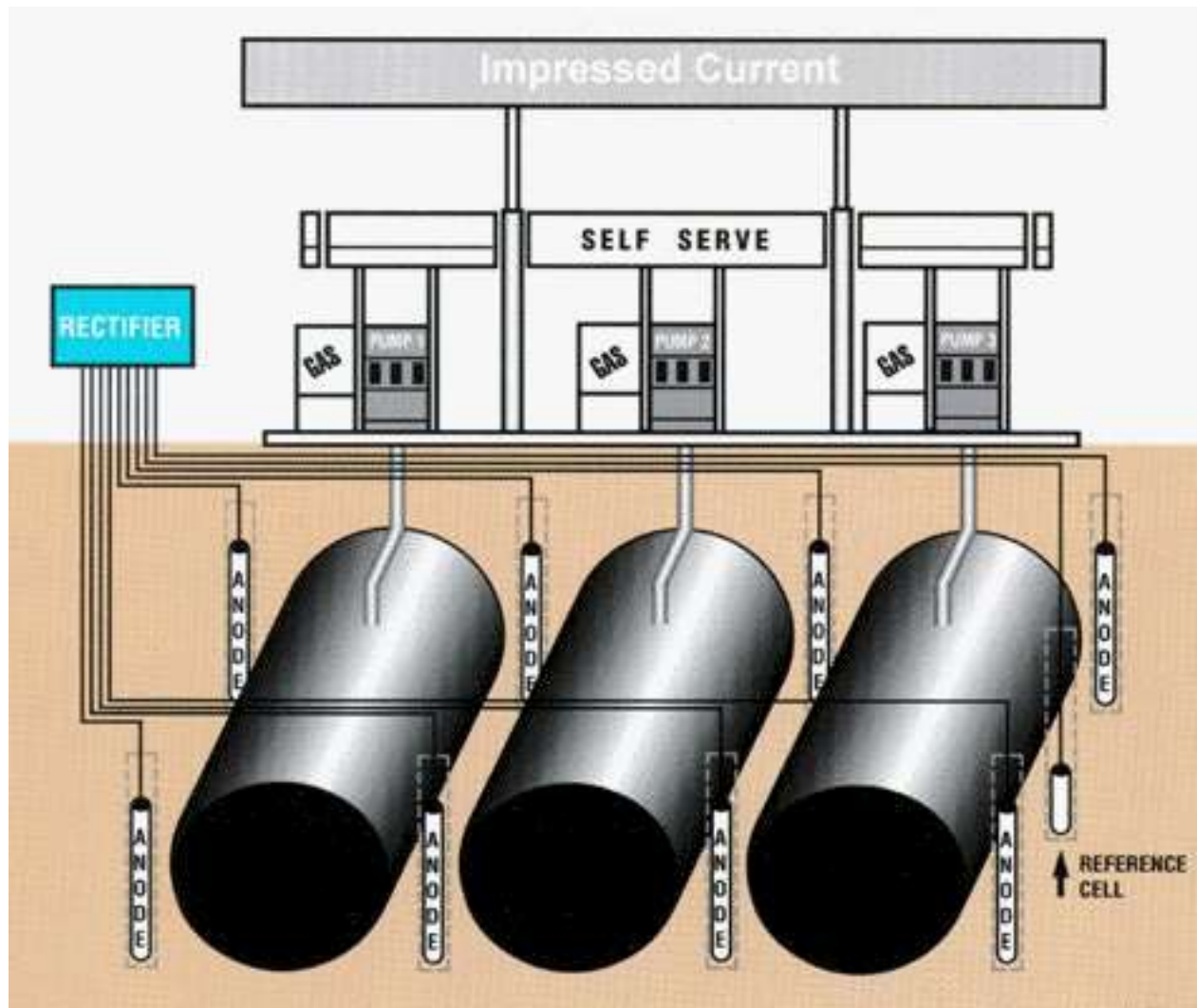

Протекторний захист

- Пристрій безпосередньо з'єднують з анодом, що виготовлений з більш активного металу
- Аноди (Mg, Al, Zn та їх сплави) масою 300 – 400 кг розташовують на відстані 150 м від пристрою, що захищають, та один від одного.
- реакції:

Захист підземних смностей

Комплексный захист

